

MICHAEL JACOBS

DE GEHEUGEN ROVER

Een onvergetelijke boottocht
door de geschiedenis van Colombia

DE GEHEUGENROVER

MICHAEL JACOBS

DE GEHEUGENROVER

*Een onvergetelijke boottocht door
de geschiedenis van Colombia*

Omniboek

© Uitgeverij Omniboek, 2013
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl
www.geheugenrover.nl

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *The Robber of Memories: A River Journey Through Colombia* bij Granta Books in 2012.

© Michael Jacobs, 2012

© Kaart (pagina's XII en XIII) Barbara Hilliam

Vertaling Roelof Posthuma

Omslagontwerp Jenny Grigg

Omslagbewerking en opmaak binnenwerk GBU grafici

De rechten van de Nederlandse vertaling berusten bij Uitgeverij Omniboek

ISBN 978 94 0190 161 1

ISBN e-book 978 94 0190 162 8

NUR 320/508

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by an electronic or mechanical means without written permission from the publisher.

Ter nagedachtenis aan Brendan Jacobs (1920-2011)
en Tom Rae (1954-2011)

‘... en hij beseftte dat de Magdalena, vader der stromen,
een van de grote rivieren van de wereld, slechts een
illusie van het geheugen was.’

Gabriel García Márquez

Liefde in tijden van cholera

INHOUD

Kaart

Proloog:	Herinneringen van de schrijver	1
Deel een:	Verre zomer	11
Deel twee:	Stroomopwaarts	75
Deel drie:	De verdwenenen	161
Epiloog:	Carnaval	273
<i>Bibliografie</i>		281
<i>Dankbetuigingen</i>		285

VENEZUELA

sint franciscuskerk, mompox

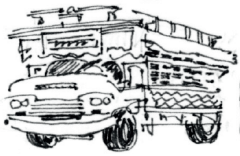

Huis van mutis
in mariquita

moerassen bij mompox en kaaiman
onder: olieraffinaderij van barrancabermeja

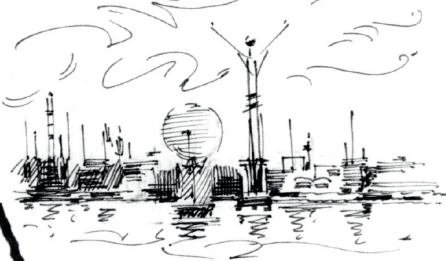
traditionele
bus

B I A

rio Magdalena, gezien vanaf het
hotelterras in puerto berbe

BRAZILIE

voorbeelden van
beeldhouwwerken
in san agustin

PROLOOG

HERINNERINGEN VAN DE SCHRIJVER

Ik herinner me zijn ogen nog zoals ze stonden laat die avond, eerst vol van leven, daarna afwisselend bedachtzaam, leeg en vermoeid, terwijl de muzikanten onverstoorbaar doorspeelden en de grote schrijver eindeloos vergastten op de *vallenatos* uit zijn Caraïbische jeugd. Even was ik ervan overtuigd dat hij in slaap was gevallen. Zijn hoofd deinde al lang niet meer op het ritme van de muziek en zijn zware oogleden leken stevig gesloten. Ik bleef als een bedeesde en door ontzag bevangen discipel voor hem zitten, zwetend van de opwinding en de hitte. Maar toen merkte ik dat hij helemaal niet sliep. Zijn ogen waren half-open en hij keek vragend in mijn richting, misschien omdat hij zich afvroeg wie ik was. Ik kreeg een ogenblik het gevoel dat ik in zijn jongere zelf was veranderd, en dat hij een kaaiman was geworden die mij vanaf de oever van een tropische rivier gadesloeg, slaperig en nauwelijks zichtbaar, maar met ogen die boven het donkere water uitstaken en alles opnamen.

Ik had hem de avond daarvoor pas voor het eerst gezien. Het was januari 2010, aan het begin van een literair festival in de Colombiaanse kuststad Cartagena de Indias. Mensen die ik in het internationale festivalcircuit had leren kennen, ontmoetten hier een brede dwarsdoorsnede van Colombia's kleine, in zichzelf gekeerde sociale elite. Alle pretenties van intellectuele uitwisseling waren 's avonds laat verdwenen toen de felgekleurde koloniale stad haar hedonistische wezen openbaarde in een vrijwel onafgebroken reeks feesten. De meer geharde feestgangers eindigden doorgaans in de Bazurto Social Club, een beroemd nachtelijk trefpunt in een wijk vol expats, prostituees, rugzaktoeristen en liefhebbers van de sfeervolle armoede.

Ik was er kort voor middernacht naartoe gegaan. Mensen met drank in hun handen stroomden de straat op om te ontkomen aan de snelle Afrikaanse ritmes van de *champeta* die uit de zaal met zijn hoge plafond dreunden. Ik ging naar binnen en baande me een weg langs de erotisch verstrengelde dansers en tussen de woelige, bier drinkende studenten door om ten slotte de bar te bereiken. Daar stond dicht op elkaar gepakt een groepje jonge uitgevers en journalisten te lachen en rum te drinken. Een van hen, een Engelse vriend, zei me dat ik achter in de bar moest kijken. 'Je gelooft niet wie daar zit,' grijnsde hij dronken.

Tussen de gezichten van degenen die aan een lange tafel achter in de zaal zaten, herkende ik een dichter uit Granada, zijn bestsellers schrijvende vrouw en een cultuurcriticus uit Madrid die net een boek met literaire herinneringen had uitgebracht onder de titel *Geklutste ego's*. En toen zag ik hem, naast de dichter, maar zonder met iemand te praten, volkomen roerloos de rokerige ruimte in starend. De legendarische Colombiaanse schrijver.

Zijn snor was onmiskenbaar, net als het terugtrekkende, dikke en krullende haar, de grote bril en de donkere, diepliggende ogen. Maar mijn eerste gedachte bij het zien van zijn gezicht, dat voor mij vrijwel even iconisch is als dat van Che Guevara, was dat hij niet de persoon kon zijn die iedereen dacht te herkennen, maar eerder een dubbelganger, iemand die was ingehuurd om een parodiërend accent te verlenen aan deze literaire manifestatie. Hij zou een van die levende standbeelden hebben kunnen zijn die urenlang roerloos blijven staan om de aandacht van het winkelende publiek en de toeristen te trekken. Hij bewoog nauwelijks, en dan alleen wanneer de onvermijdelijke bewonderaars hem verlegen begonnen te benaderen om hem om een handtekening te vragen of om hun verering uit te spreken. Dan kwam zijn arm schokkend in beweging en verscheen er kortstondig een glimlach op zijn gezicht, alsof hij een munt had ontvangen in een bedelkom die voor hem stond.

Zijn aanwezigheid zo laat op de avond in een populaire bar was bij nader inzien niet bijzonder verrassend. Hij was een man van het volk, een liefhebber van de zelfkant, iemand met de aantrekkingskracht van een stervoetballer op het grote publiek. Wel opmerkelijk was het feit dat hij uiteindelijk naar Cartagena was teruggekeerd. Het was bijna zoiets als de wederkomst van de Messias. Hoewel hij een huis had in het koloniale centrum, verliet hij nu vrijwel nooit meer de plek in Mexico City die hij tot zijn thuis verkozen had. Hij stond erom bekend dat hij literaire festivals vermeed, en hij was sinds 2006 niet meer in Cartagena geweest, toen zijn aankomst een enorme opstopping in de straten van de oude stad had veroorzaakt. Hij was nu in de tachtig en had aan een ernstige vorm van kanker geleden. Ik had verschillende geruchten over zijn aanstaande dood gehoord.

De persoon die in de Bazar Social Club zat, vertoonde echter weinig tekenen van lichamelijke ziekte, alleen van eenzaamheid en een gebrek aan contact met mensen rondom hem. Zijn buitengewone reputatie hield hem misschien gevangen in het isolement van zijn eigen wereld en had hem op zijn oude dag gemaakt tot wat zijn verhalen voorspelden: de patriarch in de herfst van zijn leven, de kolonel met wie niemand spreekt, de generaal in zijn labyrint, de belichaming van honderd jaar eenzaamheid. Ik bleef steelse blikken op hem werpen in de drukke bar, en er begon mij iets anders op te vallen. Hij had een uitdrukking op zijn gezicht die ik vaak bij mijn bejaarde ouders had gezien – een ietwat boze en verwarde uitdrukking, alsof hij wilde dat iedereen om hem heen weg zou gaan, alsof hij tot het beangstigende besef was gekomen dat hij geen idee had wie die mensen waren en wat hij in hun gezelschap deed. Mijn vader was in 1998 aan alzheimer overleden, zonder zich zijn twee kinderen nog te herinneren en zonder enig besef van wat hij tijdens zijn leven had gedaan. Mijn moeder, die over een paar weken negentig zou worden, leed aan een vergevorderd stadium van dementie.

Terwijl ik me afvroeg of de schrijver dezelfde kant op ging als mijn ouders, overwoog ik om hem te gaan begroeten, zoals zo veel anderen in de bar nu deden. De ontmoeting zou vermoedelijk zo vluchtig en betekenisloos zijn als het aanraken van een relik, maar ik zou op zijn minst achteraf kunnen zeggen dat ik een van de reuzen van de moderne literatuur de hand had geschud. Iemand die ik tijdens het festival had leren kennen, bood me een fles bier aan, zodat ik mijn plan liet varen. Ik richtte mijn aandacht weer op de zware drinkers aan de toog en betwijfelde of ik nog een gelegenheid zou krijgen de schrijver te ontmoeten.

Maar onze paden kruisten elkaar de volgende avond opnieuw, tijdens een feest van een Venezolaanse miljonair in een exclusief hotel in het toeristische hart van de ommuurde stad. De gasten in hun modieuze, lichte kleding vertoefden voor het merendeel op een dakterras, waar ze van cocktails nipten en het weidse panorama van verlichte koepels bewonderden. Het schouwspel had de glamoureuze onwezenlijkheid van een rumadvertentie, met het obligate quotum aan gebronsde heren en vrouwelijk schoon. Na een paar uur, waarin ik voornamelijk luisterde naar de grapjes en obscure roddels van de literaire incrowd, dwaalden mijn gedachten af van de algemene conversatie, totdat een Marokkaanse romanschrijfster die onze groep even had verlaten, trillend van emotie terugkwam. Op zoek naar een toilet was ze toevallig op een kleine binnenplaats gekomen, waar ze de schrijver had gezien die ze eenvoudig aanduidde als *hem*. Hij had net gegeten en zat daar te midden van familie en vrienden. Een *vallenato*-band stond op het punt om te gaan spelen. Ze werd naar zijn tafel geroepen en had met de man zelf gesproken. ‘Hij had niet toegankelijker kunnen zijn.’

Al snel waren we allemaal beneden en stonden we een beetje ongemakkelijk op een kluitje in een hoek van de binnenplaats te praten, te luisteren naar de *vallenatos* en te doen alsof we niet naar *hem* keken, hoewel we ondertussen, bewust of onbewust, op een teken of een excuus wachtten om ons in zijn kring te begeven. Ik zag zijn vrouw, een van zijn broers en een vriend van mij, een kogelronde man met een engelengezicht die de leiding had over een door de schrijver opgerichte stichting voor journalisten. De man, een geliefde plaatselijke persoonlijkheid met een hartelijke lach, een krachtdadige houding en het vermogen om altijd

zijn zin te krijgen zonder ooit zijn charme te verliezen, ving in een pauze van de band mijn blik. Hij wenkte me, wuifde mijn verlegen protesten weg en stelde me aan de schrijver voor. ‘Michael is een Engelsman met een obsessie voor de rivier de Magdalena,’ zei hij.

Het was een van zijn kenmerkende en zelfverzonnen overdrijvingen, gebaseerd op een losse opmerking van mij over vage plannen om ooit de bron van Colombia’s langste rivier op te zoeken. Mijn kennis van de Magdalena had ik uitsluitend uit boeken gehaald. Al sinds mijn kindertijd verslond ik verhalen over de vroegste ontdekkingsreizigers in Zuid-Amerika, voor wie de Magdalena de belangrijkste route naar het mysterieuze binnenland van het continent was. Maar mijn belangstelling voor de rivier ontwikkelde zich vooral uit mijn hartstocht voor Colombia zelf. Ik bezocht het land voor het eerst in 2007, maar had onmiddellijk het onthutsende gevoel dat ik het vrijwel mijn hele leven al had gekend, vooral omdat het me deed denken aan het Spanje waarop ik in mijn vroege tienerjaren verliefd was geworden.

Vanaf dat eerste bezoek had ik mij verdiept in de geschiedenis en de cultuur van Colombia, beide niet los te denken van het verhaal van de Magdalena. Niet alleen liep de rivier recht door het hart van het land, tot in de jaren vijftig was het ook de levensader van Colombia, de hoofdroute voor handel en reizigers, de verbinding tussen de lijnrecht tegenover elkaar staande werelden van de kust en de Andes. Hoe meer ik over de rivier las, hoe meer die voor mij het symbool werd van de ziel van Colombia, en – in het verlengde daarvan – van alles wat ik fascinerend, verleidelijk, vreemd en verontrustend vond aan Zuid-Amerika als geheel.

De Magdalena was een rivier van tegenstellingen. Hij in-

spireerde tot pionierswerk op botanisch gebied, voedde het magisch realisme en was de broedplaats van muziekstijlen die tot de uitbundigste van de Latijns-Amerikaanse wereld behoren. Hij was ook de gesel van vroege reizigers geweest, het brandpunt van Colombia's periode van gewelddadige interne conflicten die *La violencia* wordt genoemd, en het toneel van zoveel ontbossing en vervuiling dat de rivier nu een berucht bewijs is van de verwoesting van de planeet.

Altijd wanneer de Magdalena in Colombia ter sprake kwam, riep dat veelbetekenende reacties op van intens gemis, nostalgie en verlangen. Mensen droomden van het verleden van de rivier, de tijd toen zijn schoonheid nog niet was aangetast door geweld en verwaarlozing. Ouderen konden uiteindelijk blijven praten over de Magdalena van hun jeugd.

Het noemen van de rivier lokte bij de oude schrijver op de binnenplaats van het exclusieve hotel een diepe, emotionele reactie uit die ik niet had verwacht. Hij begon te glimlachen, zijn ogen fonkelden en hij hield mijn pols stevig vast, alsof hij die niet meer wilde loslaten. Als een kind dat om een gunst vroeg, keek hij op naar zijn broer en stelde voor om mij bij hen thuis uit te nodigen, waar hij graag lang met mij over de Magdalena wilde praten, de rivier van zijn leven, de rivier die hem de enige reden gaf om weer jong te willen zijn – zodat hij die nog één keer zou kunnen bevaren.

De anderen die met mij mee waren gekomen naar de binnenplaats verbaasden zich over de aandacht die de schrijver me gaf, en kwamen nu gretig naar voren om hem eveneens de hand te kunnen drukken. Een van hen vertelde dat ze haar leven vanwege zijn boeken aan de literatuur had gewijd; een ander stelde zich voor als degene die de eerste Catalaanse

vertaling van *Honderd jaar eenzaamheid* had gemaakt. De schrijver knikte ernstig zonder te antwoorden en bleef al die tijd mijn pols vasthouden, in afwachting van het moment dat we ons gesprek konden voortzetten.

‘Ik herinner me alles van de rivier, absoluut alles,’ zei hij ten slotte, alsof er verder niemand meer op de binnenplaats stond. ‘... de kaaimannen, de zeehoeien...’

De band kwam terug en onderbrak zijn dagdromerij met zang, accordeons, sambaballen en trommels. Zijn greep op mijn hand werd nog sterker en hij stond erop dat ik bij hem zou blijven om naar de muzikanten te luisteren, die, alsof ze zijn gedachten konden lezen, een beroemd lied brachten over een man die in een kaaiman veranderde en naar het carnaval in Barranquilla ging, aan de monding van de Magdalena. ‘... *Se va el caimán, se va el caimán, se va para Barranquilla*’ zongen ze met een opzweepend ritme dat de schrijver al snel overeind deed komen om zijn hoge leeftijd te vergeten in een uitbarsting van dans en vreugde.

Daarna loodste hij zichzelf langzaam terug in zijn stoel, hij drukte de muzikanten met een paar warme woorden de hand en raakte ten slotte het contact met iedereen kwijt. Mijn gezelschap besloot naar een bar in een ander deel van de stad te gaan, maar ik bleef voorlopig waar ik was, gevangen door de wens van de schrijver dat ik zou blijven en hopen dat ik nog iets meer over hem te weten zou komen, al zou het alleen zijn door naar zijn ogen te kijken. Ik bleef nog twee uur, totdat de muziek stopte en de schrijver en zijn familieleden aanstalten maakten om te vertrekken. Op inmiddels vermoeide toon nam hij afscheid van mij, en herhaalde de uitnodiging om met hem te komen praten in zijn huis in Cartagena. De broer schreef een nummer op dat ik kon bellen.

Uitgelaten stak ik als in een roes de brede, open ruimte over die de ommuurde stad van de armoediger wijk Getsemaní scheidt. Ik vond mijn vrienden rond twee uur in de nacht terug in de Quiebracanto, een bomvolle, benauwde bar waar een oorverdovend lawaai heerste. Ik wilde zielsgraag iemand vertellen over mijn ontmoeting, over hoe vriendelijk en menselijk de man was, hoe hij in staat leek om door de pretenties en absurditeiten van mensen heen te kijken, en hoezeer hij beschikte over die fundamentele eenvoud en nederigheid die ik graag wilde beschouwen als een kenmerk van ware grootheid.

Uiteindelijk wist ik de aandacht te trekken van een groepje jonge schrijvers en dichters uit Bogotá die het lawaai en de rook waren ontvlucht op een houten balkon. Ze waren niet bijzonder onder de indruk van wat ik hun vertelde. ‘Je bent hem kennelijk op een van zijn wat helderder dagen tegengekomen,’ zei een journaliste die beroemd was om de openhartige verslagen over haar complexe liefdesleven. ‘Morgen is hij alles wat hij heeft gezegd waarschijnlijk weer vergeten. Dan heeft hij geen idee meer wie je bent.’ Volgens haar was zijn geheugenverlies een onderwerp waarover niemand in Colombia sprak, omdat het eenvoudig onvoorstelbaar was dat de grote, nationale icoon een zo vernederend lot zou moeten dragen. ‘Vergeet dat ik het je gezegd heb,’ voegde ze eraan toe, met een van haar uitdagende glimlachjes.

Maar ik vergat het niet. Hoewel ik hem nooit meer heb gezien (diverse telefoontjes naar het nummer dat zijn broer me had gegeven werden niet beantwoord), bleef ik terugdenken aan die nacht in Cartagena en aan wat ik had ontdekt. Terug in Europa, en terug bij een moeder die alle realiteitszin had

verloren, net als mijn vader vijftien jaar eerder, besloot ik *Honderd jaar eenzaamheid* te herlezen. Het boek kreeg een diepere weerklank in het licht van wat ik te weten was gekomen. Passages die ik ooit had geïnterpreteerd als beschouwingen over het vermogen van een volk om het verleden te vergeten, leken nu nieuwe voorbeelden van het buitengewoon sterke voorgevoel dat de schrijver bezat: de ziekte die de inwoners van het fictieve dorp Macondo hun geheugen liet verliezen; de burgeroorlog die al zo lang werd gevoerd dat geen van beide partijen zich meer kon herinneren waar de strijd over ging.

En ook de beroemde openingszin van het boek, over een kolonel die op het punt staat te worden geëxecuteerd en die zich het verre verleden herinnert, toen zijn vader hem meenam om het ijs te ontdekken, kreeg voor mij nieuwe betekenis. Ik kon me de kolonel nu voorstellen als de schrijver zelf, tegen het eind van een leven waarover hij vrijwel alles vergeten was, maar nog steeds in staat om uit een of andere duistere krocht herinneringen vol magie, mysterie en verwondering op te diepen. Ik herinnerde me hoe hij zich de Magdalena herinnerde.

‘Ik herinner me alles van de rivier, absoluut alles...’ En terwijl ik over deze woorden nadacht, herinnerde ik me zijn ogen zoals ze later in die nacht waren, toen ze de ogen van een kaaiman waren geworden die nu en dan opengingen om mij zo aan te kijken dat ik meende dat niets aan hun aandacht ontsnapte, dat ze recht door me heen keken en mijn gedachten lazen, en dat ze hun zegen gaven aan een tocht die ik die nacht in mijn gedachten al was begonnen, over een rivier die ook een metafoor was voor de herinnering, naar een weelderige wereld vol verrukkingen en gevaren, naar zowel schitterende als duistere delen van het verleden, naar de hoge en verre bron van de Magdalena, in het moerasland van de Andes, aan de oevers der vergetelheid.

DEEL EEN
VERRE ZOMER

1

Eindelijk was ik onderweg naar de Magdalena, in de lounge van het vliegveld van Bogotá, om van mijn vliegtuig uit Madrid over te stappen op de vertraagde vlucht naar de Caraïbische havenstad Barranquilla. Het was vroeg op de avond, en donkere, snel voortjagende wolken gaven de hoge, door bergen omgeven stad een trieste en rusteloze indruk. Het deed me denken aan de tiener García Márquez, pas in deze stad aangekomen na zijn eerste reis over de Magdalena – de reis die zijn leven zou veranderen – en al terugverlangend naar de eeuwige zomer van zijn kindertijd aan de kust.

Er was precies een jaar verlopen na mijn ontmoeting met de schrijver in Cartagena, en in die tijd was mijn eigen hunkering naar de Caraïbische wereld zo nu en dan haast ondraaglijk geweest. Vanwege de verontrustende verslechtering van mijn moeders dementie moest ik mijn lang voorgenomen

zoektocht naar de Magdalena steeds weer uitstellen. Ik had een groot deel van het jaar met intens zelfonderzoek doorgebracht, zoekend naar oplossingen voor mijn moeder, nadenkend over haar verleden, over mijn vader, terugkijkend naar de tijd toen ik mij het sluipende verlies aan waardigheid en onafhankelijkheid van mijn ouders nooit had kunnen voorstellen, toen ik nog niets wist van de pathologie van geestelijke aftakeling, toen ik het geheugen beschouwde als een ontzagwekkende bron van mysterie.

Mijn ooit zo verheven opvattingen omtrent het geheugen stamden uit mijn studiejaren, toen ik kennismaakte met de multidisciplinaire geschriften van een briljante generatie cultuurhistorici, verbonden aan het Londense Warburg Institute. Op een dag ontdekte ik het merkwaardige en fascinerende werk van Francis Yates, *De geheugen kunst*, dat handelde over de invloed van een minutieus, door de oude Grieken ontwikkeld geheugensysteem op de middeleeuwen en de renaissance. Ik kon op dat moment de bijzonder betrokken en subtiele uiteenzettingen van Yates niet geheel volgen, maar ik werd getroffen door het idee dat occulte filosofen voor hun eigen esoterische doeleinden een systeem overnamen dat van oorsprong als een louter praktische toepassing was bedoeld. Ik begon het geheugen te zien als een sleutel tot begrip van de geheimen van het leven.

Ik bracht veel van mijn studiejaren door binnen de muren van het Warburg Institute, waar boven de toegangspoort de naam van de antieke godin van het geheugen te lezen was: Mnemosyne. Die naam wees me dagelijks op het geheugen als centrale factor in ons leven, de moeder van de muzen en de basis van alle kennis. Het gevoel dat ik elke keer wanneer

ik het instituut binnenging aan een intellectueel avontuur begon, wekte al vroeg het verlangen in mij om wetenschapper te worden.

In de lange jaren dat ik onderzoek deed voor mijn proefschrift, vervaagde die ambitie echter. De academische wereld die ik ooit als een universum van intellect en verbeeldingskracht zag, bleek een beperkt en bekrompen domein. De ontmaskering van mijn promotor en voornaamste vakreferent als voormalige Russische spion bracht me ten slotte tot een beslissing die ik al half had genomen. Ik besloot als freelancer te gaan schrijven en reizen. De combinatie van die twee activiteiten betekende dat ik wetenschappelijke onderwerpen kon benaderen met de vrijheid en frisheid die ik zo bewonderd had bij de intellectuele mentoren uit mijn studietijd.

Op mijn eerste reizen werd ik gedreven door mijn liefde voor kunst en architectuur, en de wens zo veel mogelijk landen te bezoeken. Na verloop van tijd begon ik me echter op Spanje en Latijns-Amerika te concentreren, en liet ik me minder door objecten leiden dan door interesse voor de bevolking en de natuur. Ik begon me ook over te geven aan het idee van reizen als een zinnebeeldige ontwikkeling, te vergelijken met de wandelingen door de filosofische landschapstuinen die mij zozeer hadden geboeid toen ik jonger was. Ik herinnerde me hoe ik samen met mijn ouders een Italiaanse tuin bezocht waarin het water uit een hooggelegen bron langs de heuvel door een uitgebreid labyrint van kanalen en vijvers uitstroomde in een enorm bassin dat de zee verbeeldde waarin al het leven samenvloeide.

Hoe ouder ik werd, hoe meer ik de rol van het reizen als een stimulans voor herinneringen ging waarderen, alsmede de wijze waarop zelfs reizen naar nieuwe plaatsen op de een

of andere manier altijd herinneringen opriepen aan plaatsen die ik in een immer terugwijkend verleden had gezien. Ik kwam in een levensfase waarin het verlangen om te reizen in plaats van af te nemen juist urgenter werd. Het meemaken van de aftakeling van mijn ouders was een les voor mij en riep een Latijnse frase wakker die even diep in mijn klassiek gevormde bewustzijn ingekerfd was als de naam Mnemosyne: *carpe diem*.

Op het moment van mijn ontmoeting met Gabriel García Márquez in januari 2010 was Colombia het hoofddoel geworden van mijn verlangen om verre reizen te maken. De echo's van het oude Spanje bevredigden mijn groeiende nostalgie, terwijl de uitbundigheid van de Caraïbische wereld me nu voorkwam als een noodzakelijke bevestiging van het leven. Hoewel mijn moeders stellig volgehouden wens om alleen te blijven wonen het voorlopig onmogelijk maakte om langere reizen buiten Europa te maken, veroorloofde ik mezelf in juli wel een kort weerzien met Colombia. Ik was uitgenodigd voor de feestelijkheden rond tweehonderd jaar Colombiaanse onafhankelijkheid van Spanje.

De vieringen vielen samen met de laatste ambtsdagen van president Álvaro Uribe, die graag de geschiedenis wilde ingaan als de man die zijn land stabiliteit schonk na twee eeuwen van bijna onafgebroken interne strijd. Als onderdeel van zijn pr-campagne werd ik per helikopter naar een model indianendorp gevlogen, aan de kust van de Sierra Nevada de Santa Marta, waar Uribe de leden van de stam vergastte op een uiteenzetting over hoe dit aardse paradijs nu bevrijd was van alle guerrilla's, paramilitairen en drugsmokkelaars waarvan het vroeger wemelde. Het hoogtepunt kwam voor mij echter

pas daarna, met de klim naar een afgelegen vogelreservaat, waar een korte pauze in een enorme regenbui bij zonsondergang een adembenemend panorama van sneeuw, oerwoud en zee onthulde.

Op dat moment zag ik mijn eerste glimp van de Magdalena – als een vage, goudkleurige glinstering naast de verre lichten van Barranquilla. Toen ik de volgende ochtend terugvloog naar Bogotá zag ik de rivier opnieuw en kon ik het donkergrijze lint vanaf het waterrijke, vlakke land van zijn brede uitmonding volgen tot in de enorm lange vallei die de oostelijke en centrale bergruggen van de Andes scheidt. Daarna draaide het vliegtuig weg en verdween mijn uitzicht over het land achter de wolken. Ergens onder die deken, in het zuiden, lag de bron van de Magdalena. Hoewel García Márquez, Colombia's vroege ontdekkingsreizigers en de reizigers die mijn vroege interesse in de rivier hadden gewekt die plek geen van allen ooit hadden bezocht, was ik vastbesloten dat wel te doen. De oorsprong van de rivier was de ultieme bestemming van mijn komende reis, de mythische bron waar Mnemosyne de reizigers aan het eind van hun leven begroette.

Mijn moeder ging vanaf juli snel achteruit, maar mijn oudere broer en ik, eeuwige weifelaars, wisten niet precies wat we eraan moesten doen. Talloze gesprekken bij doktoren en ziekenhuizen losten het probleem niet op maar gaven me in elk geval een beter begrip van de fysiologie van het geheugen. Het geheugen werd me nu niet als de bekroning van de verbeeldingskracht en de ziel geschilderd, maar als een keurig geordend mechanisme van miljoenen neuronen die in verschillende delen van het brein worden gestimuleerd om bijzondere soorten herinneringen te produceren: van de kor-

te en de lange termijn, expliciete, impliciete, episodische en semantische herinneringen.

Terwijl de hersenen van mijn vader toentertijd waren aangetast door eiwitafwijkingen die plaques en neurofibrillaire knopen (tangles) worden genoemd, vertoonde mijn moeder de symptomen van normale aderverkalking, werd mij verteld. Bij blijvende ontstentenis van een remedie tegen dementie en alzheimer zal tegen het midden van deze eeuw naar verwachting een derde van de wereldbevolking eindigen als mijn moeder.

De artsen verzekerden mijn broer en mij dat we exact het juiste deden door onze op haar onafhankelijkheid gestelde moeder in het huis te laten blijven waar ze meer dan vijftig jaar in had gewoond. Maar dat maakte ons vage gevoel van een aanstaande crisis er niet minder op. We bleven hulpeloze toeschouwers die onze moeder in een steeds verder vervormde versie van haar verleden zagen terugwijken.

Mijn moeder was Italiaanse van geboorte, maar had het grootste deel van haar leven in Londen gewoond nadat ze aan het eind van de Tweede Wereldoorlog met mijn Engels-Ierse vader was getrouwd. Toen ze elkaar ontmoetten, was ze actrice in een Siciliaans rondtrekkend gezelschap, maar later veranderde ze in een huisvrouw met buitengewoon onwrikbare gewoonten. Zolang ik me kan herinneren had ze een bloempotkapsel, een wekelijkse routine en een tijdschema dat zo vastlag dat ik bijvoorbeeld wist dat onze kleren op maandag gewassen zouden zijn en dat we zondagavond gevulde paprika's aten. Ze wantrouwde spontaniteit, zelfs wanneer het om ontspanning ging – die beperkt bleef tot etentjes op zaterdag, een bezoek aan de bioscoop of het theater op vrijdagavond,

extreem beperkt televisiegebruik (vooral natuurprogramma's, politieke debatten en verfilmde literaire klassiekers) en, bovenal, lezen.

Elke middag ging ze vanaf vijf uur in een fauteuil zitten om te lezen, met haar voeten op een stoof en een deken om haar benen geslagen. Ze begon met de krant (altijd de *Daily Telegraph*) voordat ze een roman of memoires ter hand nam, en bij hoge uitzondering een biografie. Sommige boeken las ze keer op keer, zoals Prousts *Op zoek naar de verloren tijd*, waarvan ze delen bijna uit haar hoofd kende. Tot haar andere favorieten behoorden veel werken van Italiaanse tijdgenoten, zoals Leonardo Sciascia, Primo Levi en Natalia Ginzburg, wier geschriften de herinnering aan haar ambulante Italiaanse opvoeding kennelijk levend hielpen houden.

Hoewel mijn moeder uiteindelijk bijna vloeiender Engels sprak dan haar moedertaal, bleef ze haar gesprekken kruiden met Italiaanse woorden en familiale uitdrukkingen van de soort waaruit *Familiealbum*, de eigenzinnige memoires van Natalia Ginzburg, bestaat. Wat ze eveneens met Ginzburg deelde, was een familie vol excentrieke Noord-Italiaanse verwanten en voorouders. Ze voorzagen haar van toepasselijke anekdotes voor alle denkbare gelegenheden.

Mijn beide ouders waren onverbeterlijke vertellers van verhalen over henzelf en hun families. Mijn broer en ik, en zelfs onze vrienden, moesten naar geschiedenissen luisteren die we al honderden keren hadden gehoord zonder ooit in staat te zijn geweest om de vertellers te stoppen, ongeacht of we mompelden dat we alle verhalen al kenden of onze verveling overduidelijk lieten blijken. Bovendien putten ze de verhalen uit een repertoire dat in de loop van de jaren steeds beperkter werd naarmate de opwindende ervaringen in het

latere leven van mijn ouders eveneens afnamen. In het geval van mijn moeder concentreerden de verhalen zich rond een aantal sleutelgebeurtenissen uit de tijd dat mijn broer en ik nog jonge kinderen waren. Het decor was onveranderlijk Italiaans.

Na de ziekte en het overlijden van mijn vader verstilde het leven van mijn moeder vrijwel geheel. Ze nodigde niet langer mensen uit voor het eten, en vond het vreselijk als haar dagelijkse ritme in de war werd gestuurd door mensen die spontaan op bezoek kwamen. Niet-noodzakelijke uitstapjes in Londen beperkte ze tot een incidenteel bezoek aan het theater. Meer dan ooit zocht ze haar toevlucht in de wereld van haar boeken en herinneringen.

Maar plotseling begonnen die herinneringen te haperen en raakte ze langzaam maar zeker haar leesvermogen kwijt. Tot haar zesentachtigste was ze een mooie en onafhankelijke vrouw gebleven, uitstekend in staat om zelfstandig te wonen en te leven, zonder behoefte aan prikkels van buitenaf, altijd elegant gekleed, met een goede gezondheid en een veel jonger uiterlijk. Als ze toen vredig in haar slaap overleden zou zijn na een avond met een van haar kinderen, zou ze goede redenen hebben gehad om tevreden te zijn. Maar het perfecte bouwwerk dat ze van haar leven had geprobeerd te maken, zou vanaf dat moment volkomen ondermijnd worden.

Het eerste teken van geestelijke aftakeling was paranoia. Ze dacht dat de Filipijnse schoonmaakster die ze met tegenzin had aangenomen haar bestal. Ze ontsloeg haar, nam een ander aan die ze eveneens ontsloeg, en besloot vervolgens al haar huishoudelijke werk zelf te doen, wat haar vermoeders maakte dan ooit en bijgevolg gevoeliger voor de agressieve en hysterische woedeaanvallen die de volgende fase van haar

aftakeling aankondigden. Ze werden gewoonlijk gevolgd door korte momenten van verdriet en berouw, en het besef van het verlies van de opmerkelijke zelfbeheersing waarmee ze haar leven tot dan toe in goede banen had geleid en die haar in staat had gesteld elegant te blijven overkomen op anderen.

‘Ik word niet gek, ik word niet gek,’ zei ze herhaaldelijk toen ze alles begon kwijt te raken, van haar sleutels en sieraden tot haar gehoor, denkvermogen, kleding, gemoedsrust en levenslust. Ze zei dat ze zichzelf om zou brengen als ze maar wist hoe, en ze vroeg me of het met schoensmeer zou lukken.

Al snel begon ze zich de aanwezigheid van sommige mensen in huis in te beelden. Ze praatte met een denkbeeldige man tijdens het ontbijt, nam afscheid van mijn dode vader voordat hij naar zijn werk ging en keek in de voormalige slaapkamer van haar zoons, op zoek naar de kinderen die ze als ‘de jongens’ had gekend. ‘De jongens zijn vanochtend vroeg vertrokken en ze zijn nog niet terug!’ vertelde ze me in paniek aan de telefoon, waarna ik haar eraan moest herinneren dat ik een van die jongens was, dat alles met mij in orde was, en dat ik mij daarentegen zorgen om haar maakte omdat ze niet meer op zichzelf zou moeten blijven. ‘Met mij is niets aan de hand!’ riep ze dan, waarna ze de telefoon met een klap neerlegde.

Haar verdwijnende episodische herinneringen brachten diepe trauma’s en onderliggende schuldgevoelens aan de oppervlakte: voortdurend herleefde ze het moment waarop ze hoogzwanger was van mij en door een enorme golf onder water was getrokken. Ook vertelde ze dat ze mijn vader had vermoord door hem in zijn laatste maanden naar een verzorgingstehuis te sturen.

Wat ze mijn vader had aangedaan, was ongetwijfeld haar

grootste vrees. Ze kon de gedachte niet verdragen om met iemand anders onder één dak te wonen dan haar kinderen. Ze zette alle thuisverzorgers die ik naar haar toe stuurde buiten de deur en probeerde haar strikte huishoudelijke gewoonten van een halve eeuw zo goed mogelijk vast te houden. Zelfs haar gewoonte om te gaan zitten lezen hield ze vol, ook al keek ze eindeloos naar dezelfde pagina en nam ze haast niets op. Haar bestaan was grotendeels gebaseerd op impliciete herinneringen, de herinneringen die iemand in staat stellen te functioneren zonder erbij te hoeven nadenken.

In een poging om de goede herinneringen uit haar verleden naar boven te halen, bladerde ik samen met haar de albums met gezinsfoto's van de laatste zestig jaar door. Voor mij was het de bevestiging van wat ik in de loop van het jaar 2010 meer en meer was gaan merken: mijn moeder had vrijwel alle besef van tijd en plaats verloren. Ze keek naar foto's die in 1955 op een Italiaans strand waren gemaakt en dacht dat ze van een recente vakantie waren. Ze keek naar foto's van haar huis in Noord-Londen, van het vakantiehuis van mijn broer in de Italiaanse Alpen en van het Spaanse dorp waar ik de laatste jaren voornamelijk had gewoond, en dacht dat ze allemaal in hetzelfde land stonden.

Ze bleek niet echt te weten waar ze zich bevond en wie ik was, en besepte alleen dat haar huis haar aangenaam voorkwam en dat ik iemand moest zijn van wie ze hield. Uiteindelijk besloot ze dat ik haar echtgenoot was. 'O, kijk, daar ben je,' zei ze, wijzend naar een strandfoto waarop ik te zien was als peuter met een krullenkop. Ze wees echter niet naar mij, maar naar mijn knappe, dertig jaar oude vader die me in zijn armen hield.

Dat ik op mijn leeftijd van achter in de vijftig werd aangezien voor mijn jonge vader was eerst moeilijk voor mij, en het leverde ook veel jaloezie op van mijn moeder omdat ik steeds weer verdween en elke avond naar huis ging, naar een andere vrouw ('Begrijp je niet hoe beledigend dat is?' zei ze dan). Maar de waanvoorstelling had ook een positief effect. Mijn vader, die langzaam maar zeker uit mijn gedachten was verdwenen nadat hij op zesenzeventigjarige leeftijd aan alzheimer was overleden, keerde terug als mijn schaduw.

Hij was een vriendelijke, royale maar afstandelijke vader geweest, met wie ik alleen een zekere mate van intimiteit had gedeeld toen zijn geheugen al begon te haperen. Na de oorlog had hij een paar onzekere jaren gekend, maar daarna kreeg hij een vaste baan als bedrijfsadvocaat bij Shell. Hij verdiende veel geld, maar kwam altijd laat thuis en had nauwelijks tijd voor iemand anders dan mijn moeder, die hij onverminderd bleef adoreren en met wie hij nooit ruziemaakte. Het gevoel van buitengesloten te worden dat ik in Londen soms had, verdween meestal tijdens de vakanties waarin ik iets zag van wat wellicht mijn vaders ware zelf was, of althans van hoe hij was geweest voordat hij door zijn werk en de draconische routine van mijn moeder werd ingeperkt. Dan werd hij de persoon die ik had horen beschrijven door een paar van zijn studievrienden, iemand die openstond voor alle uitdagingen, die gedreven werd door hartstochtelijke gevoelens en die soms dolzinnige dansaanvallen kreeg. Toen ik García Márquez die avond in Cartagena zo vrolijk overeind zag springen, schoot mij onmiddellijk een van mijn levendigste herinneringen aan mijn vader te binnen – hoe hij aan een spontane sprint begon in het stadion van Epidaurus, totdat hij werd teruggefloten door mijn moeder die zei dat hij voorzichtiger zou moeten

zijn op zijn leeftijd omdat een zo plotselinge zware belasting van het hart gevaarlijk kon zijn.

Ondanks zijn kennelijke tevredenheid met het leven, moet hij voortdurend frustraties hebben gekend. Wat hij wellicht het meest betreunde, was dat hij de literaire ambities die hij sinds zijn tienerjaren had gekoesterd, niet had proberen te verwezenlijken voordat het te laat was. Zijn jaren bij Shell brachten hem waardering op zijn vakgebied binnen het recht, een goed salaris en zelfs een onderscheiding van het Britse Rijk (OBE). Maar al die tijd verlangde hij ernaar om zijn baan op te zeggen en zich aan het schrijven te wijden. Toen hij achter in de vijftig was en vele minder ervaren collega's hem waren voorbijgestreefd, had hij er eindelijk genoeg van. Hij ging met vervroegd pensioen en stortte zich volledig op het eerste van verschillende projecten waarover hij al jaren had gedroomd.

Hij had al naam als de schrijver van heldere en bondige juridische rapporten, en hij meende dat zijn vaardigheid voldoende zou zijn voor het in boekvorm optekenen van wat hij beschouwde als de gewone gedachten van een gewone man. Het was zijn heilige overtuiging dat iedereen zo'n werk zou willen lezen en dat de uitgevers in de rij zouden staan, maar tot zijn verontwaardiging toonde zelfs mijn moeder niet de minste interesse voor het project tijdens het jarenlange ontstaansproces. De tientallen korte afwijzingsbrieven die hij uiteindelijk ontving, waren een diepe teleurstelling. Maar al snel begon hij geestdriftig aan een ander project dat al evenzeer tot mislukken gedoemd was – een boek gebaseerd op de correspondentie van zijn vader die spoorbanen aanlegde. Ten slotte schreef hij, vooral aangemoedigd door mij, het werk dat hij meer dan al het andere wilde schrijven: de memoires van

zijn jaren als inlichtingenofficier bij het Britse leger in Italië.

Ik verwachtte inmiddels geen literair meesterwerk meer, maar eerder een soort eerlijk verslag ten behoeve van zijn kinderen en kleinkind over wat kennelijk de belangrijkste jaren van zijn leven waren geweest. In mijn voorstelling zou het een interessant historisch document zijn, ter aanvulling op het beroemde *Naples '44* van zijn collega in het leger, Norman Lewis. Maar het manuscript dat ik te zien kreeg, bleek een weinig onthullend en warrig geschreven document dat alle verbeeldingskracht en emotie ontbeerde. Pas achteraf beseftte ik dat zijn geestelijke vermogens toen al waren aangetast door alzheimer.

Hij had zijn memoires waarschijnlijk helemaal niet geschreven als hij er niet een levenslange gewoonte op na had gehouden waarvan de ware betekenis nu tot mij begon door te dringen. Al vanaf zijn tienerjaren had hij elke avond geprobeerd tijd te vinden om een dagboek bij te houden. In de loop van de jaren had hij zo duizenden pagina's volgeschreven, die hij keurig in dossiermappen had gestopt en chronologisch had opgeslagen. Ik begon te vermoeden dat hij al op jonge leeftijd een voorgevoel van later geheugenverlies had gehad, en dat hij zijn dagelijkse overpeinzingen en activiteiten vastlegde en systematisch opsloeg ter voorbereiding op de tijd waarin heel zijn leven hem zou voorkomen als een wazige vlek.

Na zijn overlijden heb ik het lang uitgesteld om serieus naar zijn privéarchief te kijken, afgeschrikt door de enorme berg aan materiaal en het handschrift dat bijna even moeilijk te ontcijferen was als het mijne. Maar tegen het einde van 2010, toen ik een groot deel van mijn tijd in Londen bij mijn moeder thuis doorbracht, begon ik bij wijze van afleiding de dossierkasten van mijn vader door te nemen, in de hoop een

glimp van literair talent uit zijn verre verleden te kunnen opdiepen. Na het lezen van een paar hoogdravende, autobiografische verhalen had ik het bijna opgegeven, maar toen ik de dagboeken zelf opsloeg, werd ik verrast. Ze vertoonden een vloeiende stijl en emoties die in zijn latere poging om ze samen te vatten volstrekt ontbraken. Terwijl ik mijn vaders gang vanaf een sombere legerbarak bij Winchester naar de exotische kleuren en de stralende zon op Sicilië volgde, had ik het gevoel zelf ook aan een immens belangrijke reis te zijn begonnen. Een reis om een man te ontdekken die ik nauwelijks had gekend.

Het jaar was bijna voorbij en ik bevond me in mijn hoofd ergens tussen het Sicilië uit de oorlogstijd, het tegenwoordige Colombia en de niet te lokaliseren wereld van mijn moeder. Ik zat op een bank tegenover haar, verdiept in een in leer gebonden dagboek uit 1943. Soms keek ik naar haar op en zag haar blik steeds weer over dezelfde bladzijde van de krant gaan.

Ze woonde niet langer alleen. Na een aantal bijna-ontploffingen in de keuken, gevolgd door een ernstige val uit haar bed, had ze geen keus meer en moest ze fulltime thuisverzorging accepteren. Tot mijn verrassing protesteerde ze niet. Ze was ontsnapt uit de hel van het halve bewustzijn van wat er met haar gebeurde, en in een vrediger stadium van volkomen gebrek aan besef gekomen. De verbetering in haar situatie gaf me gelegenheid om serieuzer aan een lange reis over de Magdalena te gaan denken. Ik hakte de knoop door en kocht een ticket naar Barranquilla, voor begin januari.

Maar toen deden zich andere problemen voor. Colombia had nog steeds last van '*La Niña*', een cyclisch weerfenomeen

dat zondvloedachtige regenbuien meebracht. De verwachting was dat ze heel het zogenaamde droge seizoen tussen januari en maart zouden aanhouden. Grote overstromingen in het mondingsgebied van de Magdalena hadden naar schatting al twee miljoen mensen dakloos gemaakt, en het water stroomde met een snelheid van achttienduizend kubieke meter per seconde door de rivier.

Een vriend uit Cali schreef dat ik waarschijnlijk het slechtste moment in honderd jaar had gekozen om de Magdalena op te varen. Volgens hem liep ik niet alleen het risico om te verdrinken of wekenlang vast te komen zitten, maar was het zeer onwaarschijnlijk dat ik een boot zou vinden die me ergens naartoe zou willen brengen. En om de zaak te completeren, vertelde hij dat de veiligheidssituatie in de vallei niet langer zo rooskleurig was als de Colombiaanse overheid beweerde. Langs de bovenloop van de rivier waren nog steeds guerrilla's actief, en voormalige paramilitaire eenheden hergroepeerden zich als drugssmokkelaars in bendes als de beruchte *Águilas Negras*, de 'Zwarte Adelaars'.

Ik was niet van plan om mijn reis over de Magdalena vaarwel te zeggen, maar de zorgen over de gevaren waarmee ik wellicht al snel geconfronteerd zou worden, speelden voortdurend in mijn achterhoofd terwijl ik op de bank tegenover mijn moeder zat en me probeerde te verliezen in mijn vaders avonturen op Sicilië.

Ik was nu bij zijn samenvatting van de eerste indrukken van het land dat zijn leven zou veranderen, een gebied dat nauwelijks door de oorlog was aangetast, ondraaglijk heet, gonzend van de muggen, corrupt en armoedig, maar met een ongewoon gastvrije bevolking en een atmosfeer die bezwangerd was met seksuele beloften.

Even later hield ik op met lezen. Mijn moeder, die de kleinste details opmerkte, tot en met het minste vlekje op mijn kleding, keek me recht aan. ‘Is er iets aan de hand?’ vroeg ze toen ze mijn vochtige en droeve ogen zag. ‘Helemaal niets,’ antwoordde ik opgewekt, in de wetenschap dat ik haar nooit de volle, hartverscheurende lading duidelijk zou kunnen maken van de woorden die ik zojuist in mijn vaders dagboek had gelezen. ‘Ik heb een diepe, innerlijke overtuiging,’ noteerde de eenentwintigjarige soldaat, ‘dat ik aanzienlijke roem zal verwerven als schrijver.’

*'Dat is Colombia ten voeten uit. Het mooiste land
ter wereld, en ook het meest tragische'*

Door het hart van Colombia stroomt de Magdalena. Deze rivier is volgens sommigen de gevaarlijkste plek ter wereld. Eeuwenlang was hij echter de enige route naar de binnenlanden van Zuid-Amerika. In 2011 voer Michael Jacobs de ruim 1500 kilometer lange Magdalena af op zoek naar zijn bron, diep verscholen in de Andes, waar de guerrilla's het voor het zeggen hebben. In betoverend proza beschrijft Jacobs zijn soms ronduit gevaarlijke reis door Colombia. Hij staat stil bij de cultuur, de flora en fauna en de geschiedenis van het land, en bij zijn onvergetelijke ontmoeting met schrijver Gabriel García Márquez. Hiertussendoor meanderen zijn reflecties op het leven en het geheugenverlies van zijn ouders.

'Michael Jacobs combineert het avontuurlijke van zijn reizen met inzichten uit zijn persoonlijk leven, waardoor het boek zowel waarheidsgetrouw is als literair, niet in de laatste plaats door alle buitengewone personen die hij ontmoet op en langs de rivier, waarvan sommigen weggelopen lijken te zijn uit een roman van zijn geliefde meester, Gabriel García Márquez'

Cees Nooteboom

www.geheugenrover.nl
www.omniboek.nl

Omniboek